

EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÛNKER İYİLİĞİ TEŞVİK KÖTÜLÜKTEN SAKINDIRMAK

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: ... سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
”مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرَهُ بِيَدِهِ فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ
يَسْتَطِعْ فَلْيَسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَلْيُغَيِّرْهُ بِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَوْعَفُ الْإِيمَانِ.“

Ebû Saîd el-Hudrî'nin işittiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

“Bir kötülük gören kişi, eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin.

Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbi ile (o kötülüğe) tavir koysun, (onu hoş görmesin). Ve bu da imanın asgarî gereğidir.”

(D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242)

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
”لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُقَرِّ كَبِيرَنَا وَيَأْمُرَ بِالْمَعْرُوفِ
وَيَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ.“

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي بُرْدَةَ بْنِ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ
قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ :

”عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ“، قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَجِدْ؟ قَالَ: ”فَيَعْمَلُ بِيَدَيْهِ فَيَنْفَعُ
نَفْسَهُ وَيَتَصَدَّقُ“، قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَوْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: ”فَيُعِينُ ذَا الْحَاجَةِ
الْمَلْهُوفَ“، قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: ”فَلْيَأْمُرْ بِالْخَيْرِ، أَوْ قَالَ: بِالْمَعْرُوفِ“،
قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: ”فَلْيُمْسِكْ عَنِ الشَّرِّ فَإِنَّهُ لَهُ صَدَقَةٌ.“

عَنْ حُدَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
”وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرَنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ
أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلَا يَسْتَجِيبُ لَكُمْ.“

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
”مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي هُمْ أَعَزُّ مِنْهُمْ وَأَمْنَعُ لَا يُغَيِّرُونَ إِلَّا
عَمَّهُمُ اللَّهُ تَعَالَى بِعِقَابِهِ.“

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
“Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen ve iyiliği emredip/teşvik edip kötülükten sakındırmayan/uzaklaştırmayan bizden değildir.”

(T1921 Tirmizî, Birr, 15)

Saîd b. Ebû Bürde b. Ebû Musa el-Eş'arî'nin, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Her Müslüman sadaka vermelidir.” Oradakiler, “Peki, ya verecek bir şey bulamazsa?” deyince Resûlullah, “O zaman çalışır ve (kazandığından) hem kendisi faydalanır hem de sadaka verir.” buyurdu. “Buna da güç yetiremez ya da yapamazsa?” dediler. “Yardıma muhtaç mazlum ve mağdur bir kimseye yardım eder!” buyurdu. “Bunu da yapamazsa?” dediler. “İyiliği/hayrı emretsin/teşvik etsin.” buyurdu. “Bunu da yapamazsa?” dendiğinde, Resûlullah (sav) “Kötülükten uzak dursun. Bu da onun için sadakadır.” buyurdu.

(B6022 Buhârî, Edeb, 33)

Huzeyfe b. Yemân'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki ya iyiliği emredip/teşvik edip kötülükten sakındırırınız/uzaklaştırırınız ya da Allah size bir ceza gönderir de O'na dua edersiniz ama O, duanıza karşılık vermez.”

(T2169 Tirmizî, Fiten, 9)

Ubeydullah b. Cerîr'in, babasından naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: “Aralarında günahlar işlenip durduğu hâlde bu günahları işleyenlerden daha güçlü ve onları engellemeye muktedir iken bunu yapmayan topluluğun hepsine birden Yüce Allah azap verir.”

(HM19466 İbn Hanbel, IV, 366)

İ

cretle birlikte Allah Resûlü, Medine’de yeni bir toplumun temellerini atmıştı. Bir yandan sevgi ve kardeşliğe dayalı bu toplumun bağlarını güçlendirmeye gayret ederken bir yandan da onu daha da geliştirmeye çalışıyordu. Bu amaç doğrultusunda İslâm toplumunun lideri olarak ashâbına, insanlar arası ilişkileri pekiştirecek davranışları öğütlerken, toplumsal birliği zedeleyecek söz ve fiilleri yasaklıyordu. Onlardan da aynı hassasiyeti bekliyor, birbirlerini görüp gözetmelerini istiyor; herkesin din kardeşini iyi ve güzel olana teşvik edip, kötü ve çirkin olan şeylerden uzaklaştırmasını istiyordu. Böylece kendi kendisini sürekli gözden geçirerek yenileyen, güçlü bir toplum olmalarını arzuluyordu. Bir gün onlara İsrâiloğulları’nı helâke sürükleyen sebeplerden birinin de “emir bi’l-ma’rûf ve nehy ani’l-münker” görevini terk etmeleri olduğunu anlattı. Öyle ki onlardan bir adam kötülük yapan birini gördüğünde ona önce, “Allah’tan kork ve bu yaptığından vazgeç. Çünkü bu sana helâl değildir.” diyor fakat ertesi gün yaptığı kötülükten vazgeçmediğini görse de bu durum onunla olan ilişkilerini devam ettirmesine engel olmuyordu. Bu vurdumduymazlıkları sebebiyle Allah Teâlâ onları birbirine benzetti. Kötülükleri çoğaldığı, isyan ettikleri ve Allah’ın koyduğu sınırları aştıkları için peygamberleri tarafından da lânetlendiler. Onların bu hâlleri inananlara bir ibret olarak Kur’an’da yerini almıştı. Bu âyetleri uzun uzun okuyan Allah Resûlü, İsrâiloğulları’nın kendi sonlarını nasıl kendilerinin hazırladığını ortaya koyduktan sonra oturduğu yerden doğrularak tüm dikkatleri üzerine topladı ve ashâbına şu hayatî mesajı verdi: “*Dikkat edin. Allah’a yemin olsun ki, siz (ya) iyiliği emreder/teşvik eder kötülükten menedersiniz/uzaklaştırırsınız, zalimin elinden tutup onu hakka döndürürsünüz ve onu hak üzere tutarsınız (ya da sizin sonunuz da onlar gibi olur).*”¹

Mekke döneminden itibaren Kur’an âyetlerinde yer alan “emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münker” ileriki dönemlerde de hem Kur’an hem de Hz. Peygamber tarafından ısrarla üzerinde durulan bir kaide olmuş, dinin temel prensiplerinden biri kabul edilmiştir. “Ma’rûf” kelimesi, sözlükte “bilinen, tanınan” anlamına gelmekte olup insanlar tarafından iyi kabul edilen, benimsenen şeyleri ifade etmektedir. Eski Arap toplumunda “iyilik,

¹ D4336 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; T3048 Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’an, 5; Mâide, 5/78-81.

ikram, cömertlik” gibi anlamları içeren bu sözcük² Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde de aynı anlamı korumuş,³ bazen de aynı mânâda kullanılan “Orf” sözcüğüyle ifade edilmiştir.⁴ Bununla birlikte İslâm dininde ma’rûf kelimesinin kapsamı oldukça genişlemiş, Allah’a itaati ve yakınlaşmayı sağlayan, aklın ve dinin güzel kabul ettiği, insanlar tarafından yadırganmayan her türlü söz ve davranış ma’rûf olarak anılmıştır.⁵ Keza akli selimin veya dini mübini İslâm’ın çirkin gördüğü, dinen yasaklanan her şeye, ma’rûf kelimesinin zıttı olan “bilinmeyen, sıkıntı veren, hoş görülme” anlamındaki “münker” ismi verilmiştir.⁶ Hz. Peygamber ile sahâbeden Harmele b. Abdullah arasında geçen diyalog bu tanımın haklılığını ortaya koymaktadır. İlmini artırmak üzere Allah Resûlü’ne gelerek, “Bana ne yapmamı emredersin?” diye soran Harmele’ye Resûlullah, “*Ma’rûfu yap ve münkerden sakın.*” buyurmuştur. Muhtemelen daha açık bir emir bekleyen Harmele’nin sorusunu tekrarlaması üzerine Hz. Peygamber de cevabını yinelemiş⁷ ve yaptığı fiiller hakkında insanların nasıl tepkiler verdiğine dikkat etmesini, onların tasvip ettiği şeyleri yapmaya devam ederek, hoş görmediklerinden kaçınmasını söylemiştir.⁸

Ma’rûf ve münker kelimelerine yüklenen bu geniş anlamlar doğrultusunda “iyiliği tavsiye/teşvik etme ve kötülükten sakındırma/uzaklaştırma” şeklinde tercüme edilen “emir bi’l-ma’rûf ve nehiy ani’l-münker” de çok geniş bir kapsamda düşünülmüştür. Kur’ân-ı Kerîm’de dokuz defa tekrarlanan bu ifadenin herhangi bir söz veya fiille kayıtlanmaması bu fikri desteklemektedir. Dolayısıyla en genel anlamda, “Allah Teâlâ’nın rızasına ve insanların hayrına uygun olan her türlü şeyi teşvik edip, O’nun razı olmayacağı her türlü söz ve fiilden sakındırmak/uzaklaştırmak.” olarak anlaşıldığında, insanlığa bir “uyarıcı” olarak gönderilen⁹ Hz. Peygamber’in ashâbına söylediği bütün sözlerin, emir ve nehiylerin, tavsiye ve ikazların tamamını “emir bi’l-ma’rûf ve nehiy ani’l-münker” çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Zira Allah Resûlü’ne, hangi ameli işlemesi gerektiği konusunda danışan Harmele, onun ısrarla ma’rûfu yapıp münkerden kaçınmayı tavsiye etmesi üzerine düşündüğünde, aslında bu ikisinin hiçbir şeyi dışarıda bırakmadığını, bir anlamda dinin tamamını kapsadığını fark etmiştir.¹⁰

Yüce Allah, Kur’ân-ı Kerîm’de Müslümanlara hitaben, “Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder/teşvik eder, kötülükten alıkoyar/uzaklaştırırsınız ve Allah’a inanırsınız...” buyurmuş,¹¹ başka âyetlerde de iyiliği teşvik ederek kötülükten sakındırmayı müminlerin başlıca özellikleri

² LA32/2899 İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XXXII, 2899.

³ Talâk, 65/2; M2328 Müslim, Zekât, 52; D5109 Ebû Dâvûd, Edeb, 107-108.

⁴ A’raf, 7/199.

⁵ RM9 İsfehâni, *Müfredât*, s. 999; LA32/2900 İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, XXXII, 2900.

⁶ ZT14/290 Zebîdî, *Tâcûl-arûs*, XIV, 290.

⁷ EM222 Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, 87.

⁸ BŞ11130 Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, VII, 501.

⁹ Sad, 38/65.

¹⁰ EM222 Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, 87.

¹¹ Âl-i İmrân, 3/110.

arasında zikretmiştir.¹² İnananlara “iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma” erdemini aşılamaaya gayret eden Allah Resûlü de bu vasfın imanla olan sıkı ilişkisini vurgulamıştır. “Bir kötülük gören kişi, eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin. Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbi ile (o kötülüğe) tavrı koysun (onu hoş görmesin). Ve bu da imanın asgarî gereğidir.”¹³ buyurmuş, yapılan kötülükten rahatsızlık duymayan kişinin kalbinde ise zerre kadar imanın bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁴ Allah’a inanan bir mümin kötülüğe asla razı olmaz, bir kötülük gördüğünde onu gücü nispetinde ortadan kaldırmaya çalışır, önlemeye güç yetiremediği olaylar karşısında da gönlü huzursuz olur, hiçbir şey olmamış gibi rahat davranamaz. Zira Hz. Peygamber’in bildirdiği üzere, işlenen bir kötülüğü gördüğü hâlde engelleyemeyen ancak bu duruma kalben razı olmayan kişi orada bulunmamış gibi kabul edilir. Buna karşılık, kötü bir işin yapıldığından haberdar olup bundan memnuniyet duyan kişi ise, orada bulunanlar gibi sorumlu tutulacaktır.¹⁵ Müminlerin bu bilinçle yaşamalarını isteyen Allah Resûlü, “...İyiliği emredip/teşvik edip kötülükten sakındırmayan bizden değildir.” buyurmuş,¹⁶ boş vakitlerinde yol kenarlarında oturup sohbet edenlere dahi buralarda oturdukları müddetçe iyiliği tavsiye edip kötülükten uzaklaştırma görevini yerine getirmelerini öğütlemiştir.¹⁷ Müminin bu görevi yerine getirmesi ona sadaka sevabı kazandırır,¹⁸ iyiliğe çağırdığı kimsenin bu çağrıya kulak vermesi hâlinde ise mükâfatı daha da artar. Zira Peygamberimizin ifadesiyle, “Hayra vesile olan kişi onu yapmış gibidir.”¹⁹

Her fırsatta anne babaya,²⁰ komşulara,²¹ bütün insanlara²² hatta hayvanlara²³ ve bitkilere²⁴ kısacası bütün mahlûkâta iyi davranmayı tavsiye eden Peygamber Efendimiz, Allah Teâlâ’nın müminlere her işte iyiliği emrettiğini bildirmiştir.²⁵ Kötü olan her şeyden ashâbını sakındırırken, Allah Teâlâ nezdinde “iyi” olan her şeye karşı onları teşvik etmiştir. Bu terbiyeyle yetişen ashâb da bu konuda oldukça titiz davranmış, emir bi’l-ma’rûf ve nehiy ani’l-münker ilkesini hayatlarına en güzel şekilde tatbik etmeye gayret etmişlerdir. Özellikle Resûlullah’ın vefatından sonra ondan aldıkları dinî bilgiyi muhafaza etmeye özen göstermişler, Kur’an ve sünnete aykırı olan her şeyi bid’at kabul ederek dışlamışlar, bunun topluma sirayet etmesine engel olmaya çalışmışlardır.²⁶ Hataları izale edip doğruları hâkim kılmak adına yöneticileri uyarmaktan, eleştirmekten çekinmemişlerdir.²⁷ Zira Allah Resûlü, haksızlık yapan bir yöneticiye doğruyu söylemenin ehemmiyetine vurgu yaparak, “En üstün/iyi cihad, zalim yöneticinin karşı-

¹² Tevbe, 9/71, 112.

¹³ D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242; M177 Müslim, İmân, 78.

¹⁴ M179 Müslim, İmân, 80.

¹⁵ D4345 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; AV11/336 Azîmâbâdi, Avnû'l-ma'bûd, XI, 336.

¹⁶ T1921 Tirmizî, Birr, 15; HM2329 İbn Hanbel, I, 257.

¹⁷ M5563 Müslim, Libâs, 114.

¹⁸ M2329 Müslim, Zekât, 53.

¹⁹ T2670 Tirmizî, İlim, 14; HM23415 İbn Hanbel, V, 357.

²⁰ M254 Müslim, İmân, 139.

²¹ M176 Müslim, İmân, 77.

²² B10 Buhârî, İmân, 4.

²³ B2363 Buhârî, Mûsâkât, 9.

²⁴ MA9430 Abdürrezzâk, Musannef, V/220.

²⁵ M5055 Müslim, Sayd, 57; Nahl, 16/90.

²⁶ T244 Tirmizî, Salât, 66.

²⁷ BN7/192 İbn Kesîr, Bidâye, VII, 192.

sında hakkı dile getirmektir.” buyurmuştur.²⁸ Sahâbeden Hişâm b. Hakîm gibi bazı kimseler, emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker görevini yerine getirmedeki hassasiyetleriyle tanınmışlardır. Öyle ki ashâbın önde gelenlerinden Hz. Ömer'e kötü bir fiilin işlendiği haber verildiğinde, “Ben ve Hişâm yaşadığı müddetçe böyle bir şey olamaz.” dediği nakledilmiş ve bu güzide sahâbînin insanları iyi ve güzel olana teşvik etmek ve onlara nasihatte bulunmak için diyar diyar gezdiği bildirilmiştir.²⁹

Toplum içerisinde iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma görevini kimlerin üstleneceği, ne zaman ve ne şekilde yapacağı çok iyi bir şekilde belirlenmek durumundadır. Müslümanları iyiliğe teşvik edip kötülükten sakındırmayı tavsiye eden âyetlere bakıldığında bu hususun aslında bütün Müslümanlar için özel bir sosyal ve ahlâkî görev olduğu görülür.³⁰ Dolayısıyla, “Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder/teşvik edip, kötülükten alıkoyarlar/sakındırırlar.”³¹ âyetinde açıkça ifade edildiği üzere, Müslüman olan herkesin bu görevi yerine getirmesi gerekir. Buna göre mümin bir kimse, şartların uygun olması hâlinde kötülüğü bizzat ortadan kaldırmakla yükümlüdür. Fiilen bunu yapmanın mümkün olmadığı durumlarda ise müminin, kötülük yaptığını gördüğü kişiyi sözlü olarak uyarması, bu yaptığının yanlış olduğunu bildirmesi beklenir. Tıpkı Resûlullah'ın vefatından sonra Emevî halifesi Mervân'a ikazda bulunan bir şahıs gibi. Bir bayram günü Mervân, minberi namaz kılınacak yere taşımış, hutbeyi de bayram namazından önce okumuştur. Bunun üzerine bir zât, Mervân'a Hz. Peygamber zamanında minberin namaz kılınan yere çıkarılmadığını, hutbenin de namazdan sonra okunduğunu hatırlatarak onu uyarmıştı.³² Ne fiilî ne de sözlü müdahaleye gücü yetmeyen kişi ise en azından, işlenen kötülüğe kalben razı olmamalı ve hoşnutsuzluğunu tavırlarıyla ifade etmelidir.

İyiliği emreden/teşvik eden ve kötülükten meneden/sakındıran kişi, toplumda “iyi” olarak kabul edilen, çevresine “güven” veren, saygın bir insan olmalıdır. Toplum tarafından benimsenmeyen bir kişinin başkalarına etki edebilmesi mümkün değildir. Başkasına iyilikleri telkin edip kötülüklerden uzaklaşmasını öğütleyen kişi, öncelikle özeleştiri yapmalı, kendisinde bu söylediklerine muhalif bir özellik olup olmadığını gözden geçirmeli, başkalarından önce kendini düzeltmelidir. Nitekim nübüvvet öncesi dönemde üstün ahlâkıyla tanınan ve herkes tarafından “el-Emîn” diye anılan Allah Resûlü'nün bu hâli, İslâm'ın yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca inananlara Allah Teâlâ'nın emir ve nehiyelerini açıkla-

²⁸ D4344 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17.

²⁹ TK30/194 Mizzi, Tehzîbü'l-kemâl, XXX, 194-195.

³⁰ Âl-i İmrân, 3/104; Hac, 22/41.

³¹ Tevbe, 9/71.

³² D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242; İM1275 İbn Mâce, İkâmet, 155.

yan Resûlullah'ın, öğrettiği her şeyi öncelikle kendi hayatında uygulayarak bunları içselleştirmesi, âdeta Kur'an'ın canlı bir temsilî olması,³³ kendisine olan inancın ve samimiyetin artmasını sağlamıştır. Canlarından çok sevdikleri bu insana sonsuz güven duyan müminler onun söz, fiil ve takrirlerini adım adım takip etmişler, sünnetine sarılarak onu en güzel şekilde korumaya gayret etmişlerdir. Allah'ın Resûlü, inananlara da aynı tavır içinde olmalarını salık vermiş, kişinin kendisini olduğu kadar çevresindekileri de kötülük yapmaktan alıkoymasını sadaka olarak nitelendirmiştir.³⁴ Buna karşılık iyiliğe teşvik etme ve kötülükten sakındırma noktasında, söyledikleriyle muhalif bir yaşantı örneği sunan insanın kıyamet günündeki acıklı hâlini şu şekilde tasvir etmiştir: “Kıyamet günü bir adam getirilip, cehenneme atılacaktır. Bağırsakları dışarı dökülen bu adam, eşeğin değirmen taşının etrafında döndüğü gibi cehennemde, bağırsaklarının etrafından dönecektir. Cehennemdekiler etrafına toplanıp, ‘Sen iyiliği tavsiye edip, kötülüklerden insanları uzaklaştırmaz mıydın (bu ne hâl)?’ diye soracaklardır. Bunun üzerine o adam, ‘Evet. İyiliği emrederdim, ancak kendim yapmazdım; kötülüklerden insanları sakındırırdım, ancak onları kendim yapardım.’ diyecektir.”³⁵

Yüce Rabbimiz iyiliği tavsiye edecek, kötülüğü önlemeye çalışacak kimse- nin önce söylediklerini kendi hayatında yaşamasını istemiş, kendi hayatında uygulamadığı ve ileride de yapmayacağı şeyleri başkalarının yapmasını talep edenleri Kur'an'ın farklı âyet-i celilelerinde kınamıştır: “(Ey bilginler!) Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) hâlde insanlara iyiliği söyleyip kendinizi unutup musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”³⁶ “Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir.”³⁷

İyiliği tavsiye edip kötülükten uzaklaştırmaya çalışmada üslup çok önemlidir. Bu görevi yerine getiren kişiler müjdeleyici ve kolaylaştırıcı olmalı, nefret ettirici ve zorlaştırıcı olmamalı,³⁸ insanları hikmetle ve güzel öğütle iyiliğe çağırmalı³⁹ ve onlara yumuşak, hoşgörülü ve merhametli davranmalıdır. Nitekim cahil bir bedevînin mescidin içinde idrarını yapması üzerine, ashâb hiddetlenerek ona doğru yürümüş, ancak Şefkat Peygamberi onlara, “Onu bırakın, işini görsün. Sonra idrarının üzerine bir kova su döküp onu temizleyin, çünkü siz zorluk çıkarmak için değil kolaylık göstermek için gönderildiniz.” buyurmuştur.⁴⁰ Kur'ân-ı Kerîm'de Resûlullah'a hitaben, “...Sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi...” diyen Allah Teâlâ,⁴¹ insanları iyiliğe davet etmede yumuşak huyluluğun önemini ifade etmiştir. Hz. Peygamber de İslâm dinini yaymak üzere

³³ M1739 Müslim, Müsâfirin, 139.

³⁴ B6022 Buhârî, Edeb, 33.

³⁵ M7483 Müslim, Zühd, 51.

³⁶ Bakara, 2/44.

³⁷ Saff, 61/2-3.

³⁸ M4526 Müslim, Cihâd ve siyer, 7.

³⁹ Nahl, 16/125.

⁴⁰ B220 Buhârî, Vudû', 58; T147 Tirmizî, Tahâret, 112.

⁴¹ Âl-i İmrân, 3/159.

gönderdiği elçilere daima kolaylaştırıcı ve müjdeleyici olmalarını tavsiye etmiştir.⁴² Zira dilimizde ifade edildiği üzere, “Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.” Aynı şekilde iyiliği emredip kötülükten sakındıracak kişi bıktırıcı olmamaya da dikkat etmeli, muhatabın uygun zamanını kollamalıdır. Nitekim güzide sahâbî Abdullah b. Mes’ûd, her perşembe günü halka öğüt veriyor, iyiliği tavsiye ediyor, kötülükten sakındırıyor, halka vaaz ve nasihatte bulunuyordu. Kendisini dinleyen birinin bu nasihatleri her gün dinlemek istediğini söylemesi üzerine o, şöyle cevap vermişti: “Size bıkkınlık vermek istemeyişim beni bundan alıkoyuyor. Resûlullah bize bıkkınlık vereceği endişesiyle öğüt verme konusunda nasıl bizim durumumuzu kolluyor idiye, ben de sizin uygun zamanınızı gözetiyorum.”⁴³

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker görevini yerine getirmede herkesin bilgisi, gücü ve yetkisi nispetinde hareket etmekle yükümlü olduğu unutulmamalıdır. Kişi, yetkisini aşan konularda, olaylara bizzat müdahale etmek yerine daha yetkili bir mercie başvurarak sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Nitekim iyiliği emredip kötülükleri izale etmesiyle meşhur Hişâm b. Hakîm, Şam bölgesinde cizye ödemeyen çiftçilere eziyet edildiğini gördüğünde bizzat müdahalede bulunmamış, durumu vali Umeyr b. Sa'd'a bildirerek onların serbest bırakılmalarını sağlamıştır.⁴⁴ Mervân'ı sözlü olarak uyaran zâtın üzerine düşeni yaptığını söyleyen Ebû Saîd el-Hudrî'nin bu kanaati de söz konusu şahsın içinde bulunduğu durumu fiilen düzeltmekle sorumlu olmadığını ifade etmektedir.⁴⁵ İnsanların yetkileri dışında hareket ederek kendi ictihadlarına göre iyi ya da kötü gördükleri davranışlar hususunda başkalarına yaptırım uygulamaları, bunu yaparken sorumluluklarını aşan bir tavır içine girmeleri, özellikle şiddete başvurmaları toplumu büyük bir karmaşaya sürükler. İslâm tarihinde asıl amacı “ıslah etmek” olan emir bi'l-ma'rûf adına, çeşitli fırkaların birbirleriyle şiddetli mücadelelere giriştiği ve sonuçta daha büyük fitnelere yol açmak suretiyle topluma zarar verdiği bilinen bir husustur.⁴⁶ Bu nedenle, “Sizden, hayra çağırın, iyiliği teşvik edip kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁴⁷ âyetinde ifade edildiği üzere, İslâm dininde bu görevi üstlenen özel bir topluluğun olması öngörülmüştür. Bu amaçla İslâm tarihinde “hisbe” adı verilen bir teşkilat oluşturulmuştur. Kamu hukukuna dair meselelerle ilgilenen bu kurum emir bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münkeri yerine getirmede birtakım özel yetkilerle donatılmış, yetkisini aşan durumlarda ise olayları mahkemeye havale etmiştir.⁴⁸

⁴² M4525 Müslim, Cihâd ve siyer, 6.

⁴³ B70 Buhârî, İlim, 12.

⁴⁴ M6657 Müslim, Birr, 117; M6659 Müslim, Birr, 118.

⁴⁵ D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242.

⁴⁶ “Emir bi'l-ma'rûf nehy ani'l-münker”, *DİA*, XI, 139-140.

⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/104.

⁴⁸ “Hisbe”, *DİA*, XVIII, 133-134.

Her kötülük kalpte bir kara nokta oluşturur. Eğer bir insan yaptığı kötülüğü anlar, pişman olur, tevbe ederse kalbindeki kara nokta gider. Ama bunun farkına varmaz, işlediği kötülüklere devam eder, pişmanlık duymazsa kalpteki kara lekeler çoğalır ve zamanla kalbi istila eder. Artık o kalbin sahibi boğazına kadar günah bataklığına batmış, hem dünyasını hem de âhiretini karartmıştır. İşte toplum da böyledir. İşlenen bir kötülük uygun bir şekilde önlenirse toplumda meydana getireceği tahribat en az zararla atlatılmış olur. Aksi takdirde durgun suya atılan taşın meydana getirdiği dalgalanmalar gibi o kötülük aileden mahalleye, mahalleden beldeye, beldeden bölgeye ve nihayetinde tüm ülkeye yayılır. Ondan, masum olan olmayan, suçlu olan olmayan herkes zarar görür. Allah Resûlü bunu bir gemide yaşayan iki grup insana benzetir. Kura sonucu bu iki gruptan biri geminin alt katına, diğeri ise üst kata yerleştirilmiştir. Alt kattakiler su ihtiyaçlarını gidermek için üst kata çıkmak zorunda kaldıklarından geminin alt tarafına bir delik açmaya karar verirler. Böylece üst kattakileri rahatsız etmeden ihtiyaçlarını giderebileceklerini düşünürler. Resûlullah der ki, “Eğer üsttekiler, alttakileri, yapacakları bu işten vazgeçirmezlerse hepsi birden helâk olur. Fakat onlara engel olurlarsa hepsi birden kurtulur.”⁴⁹

Aynı şekilde toplumda bilgi ve yetki bakımından üstün olanlar diğer insanların hatalarını düzeltme gayretinde olmazsa giderek bozulan çevrede kendilerinin de felâkete uğraması kaçınılmazdır. Nitekim Yüce Allah, kendi sınırlarını ihlâl ettikleri için gazabını hak eden İsrâiloğulları hakkında, “Din adamları ve âlimleri onları, günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten menetselerdi ya!”⁵⁰ buyurmakta, “Öyle bir azaptan sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz.”⁵¹ diyerek Müslümanları da bu konuda uyarılmaktadır. Allah Resûlü de “Bu camı bu tende tutan Allah’a yemin ederim ki ya iyiliği teşvik edip kötülükten sakındırırınız/uzaklaştırırınız ya da Allah size bir ceza gönderir de O’na dua edersiniz ama O, duanıza karşılık vermez.”⁵² buyurarak iyiliği tavsiye etme gayreti ve kötülüğü önleme bilincinden yoksun olan insanların dualarının bile Allah katında makbul olmayacağını haber vermiştir.⁵³ Bu görevin, herkesin kendi yaptığından sorumlu olduğunu,⁵⁴ bireylerin herkesten önce kendilerini düzeltmeleri gerektiğini bildiren⁵⁵ âyetlerle çeliştiği düşünülmemelidir. Nitekim Hz. Peygamber’in vefatından sonra bazı kimseler, “Siz kendinize bakınız, siz hidayet yolunda olduğunuzda sapıtan size zarar veremez.”⁵⁶ âyetini herkesin kendinden sorumlu olduğu, dolaşısıyla emir bi’l-ma’rûf ve nehiy ani’l-münkerin terk edilmesi gerektiği şek-

⁴⁹ B2493 Buhâri, Şirket, 6.

⁵⁰ Mâide, 5/63.

⁵¹ Enfâl, 8/25.

⁵² T2169 Tirmizî, Fiten, 9.

⁵³ İM4004 İbn Mâce, Fiten, 20.

⁵⁴ En’âm, 6/164.

⁵⁵ Bakara, 2/44.

⁵⁶ Mâide, 5/105.

linde yorumlamışlardı. Böyle bir anlayışın İslâm'la bağdaşmadığını çok iyi bilen Hz. Ebû Bekir, “Ey insanlar! Siz bu âyeti yanlış anlıyorsunuz.” diyerek duruma müdahale etmiştir.⁵⁷ Cerîr b. Abdullah'ın Resûlullah'tan naklettiği şu hadis konuya açıklık getirmiştir: “Aralarında günahlar işlenip durduğu hâlde bu günahları işleyenlerden daha güçlü ve onları engellemeye muktedir iken bunu yapmayan topluluğun hepsine birden Allah azap verir.”⁵⁸

İslâmiyet hak, adalet, iyilik duygularıyla inşa ettiği mümin gönülleri, her ne olursa olsun haktan yana olmak idealiyle olgunlaştırdığı ruhları, günlük hayatın içerisinde cereyan eden her türlü hadiseye karşı hak duygusuyla bakma, haktan yana tavır alma, iyilikleri yayma, kötülüklerden sakındırma sorumluluğuna çağırmaktadır. Bunun içindir ki Allah Resûlü, yaşadığı toplumun haksızlık üzerine kurulu düzenine tahammül edememiş, iyilik adına her ne varsa bizzat yaşamış ve yaşadığı topluma anlatmış, içinde bulunduğu bütün kötülüklerden de toplumunu kurtarmaya çalışmıştır.

Günümüz Müslümanları da yaşadıkları topluma ve sosyal problemlere karşı kayıtsız kalmamalı, “Adam, aldırma da geç git!” dememelidir. Çünkü Müslüman, “komşusu açken tok yatamayacak”⁵⁹ kadar çevresine duyarlı olmayı telkin eden, dünyanın her hangi bir köşesinde bir Müslüman'ın çektiği sıkıntıyı her hangi bir organındaki sancı kadar yakından hissetmeyi⁶⁰ öğütleyen bir dinin temsilcisidir. Dolayısıyla bulunduğu mevki, sahip olduğu imkânlar, bilgi ve becerisi, kendisine tanınan yetkiler nispetinde mutlaka çevresindekilere iyiliği tavsiye etmekle ve gördüğü kötülükleri engellemekle yükümlüdür. Bir yazar bir fiilin kötülüğü hakkında kalemini konuşurarak, bir bilim adamı da yapılan kötülüğün zararlarını ortaya koyarak halkı aydınlatabilir. Kendi kendini denetleyen, düzelten ve yenileyen, diri bir toplum olabilmek, ancak herkesin bu bilinçle, üzerine düşeni en güzel şekilde yapmasıyla mümkündür. Kendi kendisine yeten, birbirine kenetlenmiş, güçlü bir toplumun iç karışıklıklardan korunmakla kalmayıp, dış müdahalelere de geçit vermeyeceği aşikârdır.

İyiliği yayma ve kötülüğü önleme gayreti, gücü nispetinde her müminin bigâne kalamayacağı bir görev ise de öncelikle yetkisi ve bilgisi olan kimselerin sırtında ağır bir sorumluluktur. İnanan insan kendisini böyle bir vazifeden azade görürse bilmelidir ki üzerinde yaşadığı geminin batması hâlinde kendisi de boğulmaktan kurtulamayacaktır. Herkes bilgisi, becerisi, kabiliyeti nispetinde bu dinî vecibeye gönül vermeli, elini taşın altına koymalıdır.

⁵⁷ AV11/328 Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, XI, 328.

⁵⁸ HM19466 İbn Hanbel, IV, 366.

⁵⁹ MŞ30350 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, İmân ve rû'yâ, 6.

⁶⁰ M6586 Müslim, *Birr*, 66.